

Medicinspråkets utveckling från Hippokrates till vår tid

Henrik Wulff har skrivit en bok om medicinspråket »for læger, medicinstuderende, tandlæger og andre brugere af fagsproget« och »for sprogkundige, som ikke har nogen særlig viden om lægevidenskab«.

HANS NYMAN

tidigare språkrådgivare vid Svenska Läkaresällskapet, Stockholm

II Min huvudsakliga sommarlektyr har i år varit en enda bok. Omläsningar har ständigt givit mersmak. Den nya semesterbekantskapen har nu fått följa med hem och blivit omhändertagen i mitt arbetsrum. Namnet är »Lægevidenskabens sprog – fra Hippokrates til vor tid«. (Köpenhamn: Munksgaard; 2003), och författaren Henrik R Wulff, fd dansk överläkare i internmedicin, sedan professor i »klinisk beslutningslära och etik«, dessutom verksam inom ämnet medicinsk vetenskapsteori. Efter läsningen måste jag komplettera presentationen: Författaren uppvisar ett brinnande intresse för språk och kulturhistoria med därav resulterande kunskaper. Dessa förmedlas systematiskt men lättillgängligt, förebildligt pedagogiskt.

Ger en modern översikt

En modern översikt över det medicinska språkets historia och aktuella status finns, eller fanns, mig veterligen inte på nordiskt språk. Wulffs bok »fyller en lucka«, som klichén lyder. Här är dock starkare ord på sin plats: Boken fyller ett grundläggande behov hos varje medicinare. Den som menar sig aldrig ha känt dylika slumrande behov kan nog få dem väckta efter en blick på kapitelrubrikerna. Känn efter själv: Lidt sproghistorie: græsk og latin, Klassisk lægegræsk, Klassisk lægelatin, Lægelatin som internationalt fagsprog, De lægelatinske termer anatom, Anatomiens lægelatinske termer, Nosografiens termer og deres fortolkning, Det ortografiske dilemma, Panorama over de europæiske lægesprog, Anglicismernes indtog og fremtidens lægedansk. I slutet finns ett nyttigt appendix med elementär grammatik, ordbildningslära, stavningsregler samt några lärorika listor över viktiga grekisk-latinska prefix, suffix och basmorfer.

Som gästforskare vid den medicinhistoriska avdelningen vid Köpenhamns universitet har Wulff kunnat utnyttja

dess rikhaltiga bibliotek och bekanta sig med bland andra anatomen Rufus från Efesos (ca 100 e Kr), som sammanfattade grekernas anatomiska vetande och terminologi, och Celsus (ca 50 e Kr), som med sitt storverk »De medicina« kan ses som den latinska terminologins grundläggare. Wulff ger spännande exempel på hur Celsus handskades med de grekiska termerna. Ibland lånas de direkt som t ex *pylorus* ('portvakt') och *trachea* ('det sträva', nämligen 'röret' som på grekiska hette *arteria* och här underförstås), men oftare översätts termer eller hela uttryck till latin, t ex *gaster* eller *stomachos* till *ventriculus* eller *typhlon enteron* ('den blinda tarmen') till *intestinum caecum*. Hit hör naturligtvis anatomiska vardagsord som *caput*, *lingua*, *manus* och liknande.

Under medeltiden räddades en mängd grekiska texter till eftervärlden genom att översättas till arabiska. Bagdad blev på 800-talet ett centrum för sådan verksamhet. I Västeuropa däremot låg grekiskkunskaperna i träda. Den islamiska världen lämnade i tidig medeltid viktiga bidrag till filosofin och medicinen, i viss mån även till terminologin.

Tre grupper av läkarlatinska termer

Wulff delar in »lægelatinske termer« (hit räknas, som brukligt är, även grekiska termer) i tre grupper (sidorna 73–76): för det första »ægte« klassiska ord som *cor* eller *cardia*, för det andra »neoklassiske termer«, dvs nya termer bildade med gamla klassiska morfem. En term som *erythrocyt* kan inte vara äldre än upptäckten av blodkropparna, men den innehåller de klassisk-grekiska orden *erythros*, 'röd', och *kytos*, 'hålrum'. Till denna grupp hör merparten av dagens lärda medicinska terminologi. Många av dessa termer bildades först i engelskan. En »latinsk« term som *appendicit* kan därför också ses som ett inlån av engelskans *appendicitis*. De latinska termerna är i engelskan mer allmänspråkliga än i svenskan och särskilt danskan, som i stort sett är mer puristisk än svenskan. Den tredje gruppen kallar Wulff »lægelatinske kunstord«, mer fantasiful-

la skapelser där ordelementen fjärrat sig ganska långt från sin klassiska betydelse. Substantivet *hormon* är t ex ett presens particip av verbet *hormao* och betyder egentligen 'pådrivande'.

Två målgrupper

Wulff säger sig ha skrivit boken för två läsarkategorier: »for læger, medicinstuderende, tandlæger og andre brugere af fagsproget« och »for sprogkundige, som ikke har nogen særlig viden om lægevidenskab« (sidan 9). Det är tacknämligt att denna senare grupp blir ihågkommen. Lika väl som medicinare borde bli mer bekanta med sitt fackspråk så borde filologer, t ex språklärare, veta mer om denna levande del av det klassiska språkarvet. Som närmast tillhörande den senare gruppen kan jag intyga att min lusläsning av de språkliga avsnitten inte uppdatat en enda stavningsmiss eller ändelselapsus. Bara ett par petiga frågetecken i kanten: De latinska suffixen *-ivus* och *-orius* (*transitivus* eller *transitorius* = 'övergående') torde fogas snarast till verb, inte till substantiv (sidan 152), och i fråga om termen *leukemi* menar jag nog att bokstaven *k* inte ersätter *c*, snarare *ch* (sidan 124).

Borde vara kurslitteratur

Wulffs bok vore förtjänt av att föras upp på listan över kurslitteratur för svenska läkarstudenter. De skulle få nyttigt övning i danska på köpet, förutom medicinsk språkförståelse, både aktuell och historisk. Just danskan kräver dock en viss vaksamhet. De danska principerna för stavning och anpassning till modersmålet avviker något från de svenska. Bokens högintressanta kapitel om ortografen bör läsas med en svensk adapter inkopplad. En blick på de danska reglerna kan å andra sidan bli en utmärkt introduktion till de svenska, så som Läkaresällskapets språkkommitté presenterade dem i denna tidning för tio år sedan (se de båda rutorna på nästa sida).

Det överskuggande problemet är valet mellan latinsk och inhemska (fördanskad eller försvenskad) stavning. Detta är mer än kosmetik, det är också effektivitet. Klara regler förhindrar tveksamhet, vinner tid och pengar.

Fyra nivåer

Termerna realiseras enligt Wulff på fyra nivåer (sidan 120):

Sammanfattning av svenska stavningsregler

1. Försvenskning av stavning

ae,
oe → e (Undantag: amöba, ödem, östro-)
c → k (Undantag: c kvarstår framför mjuk vokal)

ch → k
ph → f
qu → kv
rh → r
th → t

2. Alltid klassisk stavning

Termer med klassisk böjningsändelse, vilka förekommer

- isolerade utan kontext, t ex i lexikon och ordlistor,
- i klassiska två- eller flerordsuttryck, t ex per rectum-palpation.

3. Alltid försvenskad stavning

Termer utan klassisk böjningsändelse, eventuellt med tillfogad svensk ändelse, t ex bronkit(en), rinorré.

4. Klassisk eller försvenskad stavning

Isolerade termer med klassisk böjningsändelse i svensk kontext, t ex sarkom på korioidea, pankreascancer med metastaser i kolon, rektumpalpation, tyreoiddeahormon.

(Från Läkartidningen 1993;90:1965-7.)

1. latinska flerordsuttryck, t ex anatomiska benämningar och diagnoser
2. enstaka termer med bevarad latinsk ändelse
3. fördanskade termer, dvs utan latinsk, eventuellt med dansk grammatisk ändelse
4. termer som tagits upp i allmänspråket och vidgat sitt betydelseomfång.

Den danska läkartidningens (Ugeskrift for Læger) kanon är att låta fördanskningen inträda mellan nivå 2 och 3. Detta innebär att latinska originalformer som *colon*, *colitis*, *sphincter* stavas klassiskt, medan former utan latinsk ändelse eller med dansk böjning stavas danskt, alltså *kolit*, *sfinktern*. Denna konsekvens betecknar Wulff som »uheldig« ('olycklig'), särskilt som dansk medicinsk text kan använda originalformer (*colitis*) och fördanskade (*kolit*) »i flæng«, dvs »på måfå«, »lite hur som helst« (sidan 121).

Sammanfattning av danska stavningsregler

1. Fördanskning av stavning

ae → æ
oe → ø
x → ks

I övrigt lika med punkt 1 i den svenska rutan.

2. Alltid klassisk stavning

Isolerade termer med klassisk böjningsändelse i dansk kontext, t ex sarkom på chorioidea, pancreascancer ved metastaser i colon, rektumpalpation, thyreoideahormon (motsvarar den svenska punkt 4)

I övrigt lika med punkt 2 i den svenska rutan.

3. Alltid fördanskad stavning

Helt lika med punkt 3 i den svenska rutan.

(Enligt Ugeskrift for Læger.)

Han föreslår en ganska radikal reform: alla rent medicinska facktermer (alltså inte de allmänspråkliga enligt grupp 4) stavas latinskt, hur många danska ändelser de än fått. Latinsk stavning bevaras alltså i t ex *bronchiten*, *oesophagusvaricer* och *thrombocyter* trots de danska böjningarna. Regeln om fördanskning av allmänspråkliga termer gäller även ordelement i sammansatta ord. Eftersom *elektro-* och *-skopi* anses som allmänspråkliga, medan *cardia* och *colon* är facktermer, får vi »hybridstavningar« som *elektrocardiogram*, *coloskopi*.

Svenska och danska – lite olika stavning

Våra egna stavningsregler drar i stället gränsen till svensk stavning mellan nivå 1 och 2. I svensk text försvenskar vi helst isolerade latinska termer även när de visar sig i sin latinska grundform. Några exempel: *anestetikum*, *klamydia*, *kolon*, *exoftalmus*, *tyreoidea* (se punkt 4 i den svenska rutan). Som bekant finns en del undantag som styvnackat tycks motstå försvenskning, t ex *cancer*, kanske *thorax*, *lichen* och några till. Undantagen behöver dock aldrig förorsaka tveksamhet eftersom det alltid är tillåtligt (läs tillrådligt) att försvenska ensamma termer i svensk text.

Svenska och danska har alltså något skilda stavningsprinciper, vilket delvis kan bero på att språken drar gränsen mellan inhemska, »hemtama«, ord och lånord litet annorlunda. Wulff betecknar

t ex *inflammation* som ett »fremmedord« som kan översättas till det danska *betændelse*. Svenskan tycks på det hela taget vara mer benägen att införliva och anpassa latinska termer. Våra traditioner skiljer sig, de är intressanta att jämföra men de bör inte ingå i vårt handelsutbyte.

Wulff hinner med mycket annat på de 194 sidorna: anglicismer, förkortningar, en kort medicinsk text översatt till 20 europeiska språk, dessutom en rolig (i ordets svenska mening) historia späckad med medicinmetaforer. Där musicerar t ex en orkester på trumpet (*tuba*), flöjt (*tibia*), trumma (*tympanon*) och strängar (*nervi*).

Alla bokens läsare önskas *kali orexi!* ('god aptit!' på såväl gammal som ny grekiska). Min prognos är att aptiten växer medan ni äter. •